

השתמשה במסמכים, שהוגשו בשעתם לבית-הדין הבינלאומי בנירנברג. יש להוסיף שבאו לידי שימוש גם מסמכים מ-12 המשפטים, שנערכו לפני בתי-המשפט הצבאיים האמריקאניים בנירנברג ובבתי משפט אחרים. חלקים ממהלך המשפטים הללו וחלק מן המסמכים שהוגשו שם, הופיעו בדפוס, השאר נמצא בהעתקים מימאוגרפיים, שחלק מהם גנוז ביד-ושם, והם הועמדו לרשות התביעה בירושלים.

חשיבות מיוחדת נודעת למסמכים המעטים, שתצלומיהם הובאו מן הארכיון הלאומי של ארה"ב (אלכסנדריה-ואשינגטון), מהם כאלה שלא היו ידועים כל עיקר, מהם כאלה שהעתקיהם נמצאים גם בארכיון יד-ושם.

במסגרת של מאמר זה אי-אפשר לדון על כל פרט ופרט שבחידושים – החשובים במידה זו או אחרת – שהביאו המסמכים הללו, על כן אסתפק רק במעטים החשובים ביותר. אין צורך לומר, שנדון עליהם לא מנקודת ראות משפטית, ז.א. לא נעריך אותם לפי מידת ההוכחה שיש בהם לגבי אשמת הנאשם, אלא לפי מידות אחרות.

מנקודת ראות זו, המסמך החשוב ביותר, לדעתי, הוא זה שסומן ע"י לשכה 06 של המשטרה במספר 983, ושבערו רשומה בכת"י הכותרת Amtschefbesprechungen כלומר – ישיבות של ראשי המחלקות במשרד הראשי לביטחון הרייך. זה הוא פרוטוקול מרוכז (בעל 5 עמודים) של ישיבה, שנתקיימה בברלין, ב-21 בספטמבר 1939 אצל ראש משטרת הביטחון ריינהארט היידריך, והשתתפו בה מנהלי המדורים הכפופים לו, וכן מפקדי עוצבות המבצע⁵, שעתידים היו להתפרסם לשמצה; גם הן היו כפופות לריינהארט.

במה חשיבות של מסמך זה?

מעט המשפט הגדול בנירנברג (1945) ידוע לנו "המכתב המהיר"⁶ מאת הידרריך מ-21 בספטמבר 1939 – עוד מלפני סיום הקרבות בפולין. מסמך זה (סימנו הוא: Ps 3363) נכנס אל פרוטוקול המשפט הנ"ל, שנתפרסם – כאמור – ב-42 כרכים, ואין תימה שזכה לניתוחים ופירושים מרובים. ב"מכתב המהיר" הזה מסתמך היידריך על ישיבה, שנתקיימה "רק היום", כלומר באותו 21 בספטמבר (כל כך דחוף היה העניין, שהיה הכרח לשלוח את "המכתב המהיר" עוד באותו יום שהתקיימה הישיבה), שבו הוא מודיע את שיש לעשות, לפי ההחלטות שנתקבלו באותה ישיבה; אנו נצטמצם כאן למה שנאמר בו על היהודים: יש לרכזם בגיטאות, להרחיקם מן הכפרים, לשלול מהם פרנסותיהם, לכוון בכל מקום מועצות-יהודים, וכו'. אולם החשוב מכל הוא, שבאותו "מכתב מהיר" נאמר, כי כל האמצעים האלה אינם אלא שלבים-שלבים לקראת "המטרה הסופית"⁷, ואת זו – נקבע בישיבה – יש לשמור בסוד! בכל המכתב אין הכותב מסביר אף במלה אחת את משמעותה של אותה "המטרה הסופית", פירוש הדבר, שבעת הישיבה דובר עליה בבהירות כה רבה, שאפשר היה להשתמש בביטוי זה כמו בצופן מוכר לכל המשתתפים בישיבה.

מן העובדה, שהצעדים הנזכרים ב"מכתב המהיר" הוצאו אל הפועל ע"י השלטונות והובילו להשמדת היהודים בשטחים הכבושים, הסיקו כל ההיסטוריונים, בפרט היהודים, שלא הכירו את הפרוטוקול של הישיבה ואף לא ידעו אם הוא עודנו נמצא, את המסקנה, שזאת הייתה

⁵ Einsatzgruppen

⁶ Schnellbrief

⁷ Endziel

בעצם אותה "המטרה הסופית" שאליה נתכוונו, ושאותה צריך היה לשמור בסוד תוך כדי ביצוע. על סמך אותו "מכתב מהיר" קבעו ההיסטוריונים, ש"הפתרון הסופי של השאלה היהודית" משמעו השמדת העם היהודי, ושלבך כבר מרמז "המכתב" בספטמבר 1939; שהמשימה הזאת נמסרה להיידריך במוקדם וברשותו היו כל מכשירי הביצוע; שעד יום מותו הוא עמד בראש המבצע הזה ומנהלו בפועל היה אייכמן. החוקרים רק היו מצפים ליום, שבו יתגלה הפרוטוקול של הישיבה, כדי להשתכנע על סמך מקור ראשון זה, כי אמנם זה היה פירושו של הביטוי הסודי "מטרה סופית".

והנה הצליחה לשכת 06 למצוא את המסמך הזה באלכסנדריה ולהגישו. אולם – התקוות לא נתמלאו במלואן. אנו קוראים את המסמך ומגלים – שאין בו אף פעם אחת הביטוי Endziel אף לא ברמיזה. התוכן המלא של הפרוטוקול איננו חשוב לנו; לפיו לא דובר כמעט בעת הישיבה על יהודים. אלא מאי? בסוף המכתב נמצא דבר-מה, שלמרות שהוא גרוטסקי בניסוחו, הוא בעל חשיבות. הפרוטוקול בכללו מוקדש לעניינים פוליטיים "גבוהים" ואקטואליים, אלא בסופו אנו מוצאים פסוק זה, שנביאו כלשונו:

"ההתייעצות נמשכה בעת ארוחת הצהריים ונדונו בה עוד שאלות מפורטות של ראשי עוצבות המבצע, שאינן בעלות חשיבות כללית".

לכאורה לא נרשמו "השאלות המפורטות" האלה בפירוש בפרוטוקול, משום שאינן חשובות. לפי דעתי נרמז בפסוק האחרון בדרך הסוואה, מה שלא רצוי היה להעלותו בישיבה הרשמית, שהרי נוכח היה מסתמא קצרן, וכו'. כאן, בעת הארוחה, ליד כוס יין, שוחחו המשתתפים בינם לבין עצמם על "המטרה הסופית" בעניין היהודים. בעת הסעודה "נפתרה" השאלה היהודית, ואלה הן "השאלות המפורטות", שאין להן חשיבות כללית ולא כדאי לרשמן בפרוטוקול; כל זה הוא לפי סגנונו הידוע של היידריך. ראש משטרת הביטחון ידע היטב כיצד להיחבא.⁸

ברשימת הנוכחים באותה ישיבה נמצא גם שמו של אייכמן. אך זה לא מנעהו מלטעון בבית המשפט שזאת היא טעות, וכי הוא לא השתתף בה... נדמה לי, שצריך היה להפוך בו במסמך זה, להבהירו יותר משזה נעשה באמצעותו של הנאשם.

מסמך אחר, בעל אופי שונה, שחשיבותו היא רבה לגבי היהודים, הוא זה שסומן במס' 1246. זהו מברק של ראש הגסטאפו מילר, מיום 25 בדצמבר 1942, אל הימלר, ששהה אז במפקדה הראשית של הפירר (Wolfschanze). מילר מודיע על גילוי מחבוא של "טרוריסטים" ועל שני אנשי מחתרת יהודיים, אדולף ליבסקינד ויהודה טננבוים, שנתפסו שם ונהרגו אחר "חליפת יריות נמרצת". במברק ישנם גם פרטים על מה שנמצא במחבוא: מקלט רדיו, כמה אקדחים, מכונות כתיבה, מדים של פקיד משטרה ושל פקיד רכבת, ועוד. אנו ידענו על המחבוא הזה ממקורות יהודיים. שם היה נמצא מטה הארגון היהודי הלוחם בקרוב, ושני הנהרגים היו מראשי הפעילים בו. אך לא ידענו שהגסטאפו ייחס לאותו מאורע חשיבות רבה כל כך, שמצא לנכון להעביר את הידיעה על כך בטלפרינטר עד למפקדת הפירר (גם המסמך הזה הובא מהארכיון באלכסנדריה). אגב, מילר מעלים כאן, שבשעת מעשה נפלו שני ז'אנדארמים גרמניים.

⁸ Die Besprechung wurde während des Mittagessens fortgesetzt und es wurden noch (!) Einzelfragen der einzelnen Einsatzgruppenleiter besprochen, die nicht von allgemeiner Bedeutung sind.

משאר המסמכים יש לציין את מסמכי משרד החוץ הגרמני, שהמציא יד-ושם לבית המשפט. מהם מתקבלת תמונה ברורה של התפקיד, שמילאו אנשי המשרד הזה ונציגי הדיפלומאטיים בארצות חוץ בהשמדת היהודים. הם עזרו בכל האמצעים שברשותם בביצוע הפשע. מכל מקום לא מצאו לנכון להתנגד גם למעשה אחד ממעשיו של אייכמן, אף לא במקרים בודדים, שבגלל התערבויות דיפלומטיות של ממשלות שונות ראוי היה, לכאורה, שמשרד החוץ ישתדל לטובת איזה יהודי (כגון במקרה של מלומד קשיש אחד בעל שם ידוע).

רב מספרם של המסמכים המראים, כיצד פעל משרד החוץ אצל ממשלות המדינות הגרורות (בולגריה, קרואטיה, רומניה, הונגריה) להגברת ההסתה נגד היהודים, ולחץ על ממשלות הארצות ההן, שתחלטה להסגיר את יהודיהן לידי שליטי הרייך. שפע התעודות מסוג זה משאיר רושם, כאילו לא הייתה למשרד החוץ הגרמני דאגה אחרת, אלא לעקוב אחרי אחרוני היהודים באירופה הכבושה, כדי למסרם בידי התליינים. מתמיהה במיוחד "השקידה" הזאת של משרד החוץ בשנות 1944/45, עת שבמהלך המלחמה כבר חלו תמורות הולכות וגדלות לרעת הגרמנים. בעת ההיא חתר אפילו הימלר עצמו לפשרה ולהתפייסות. לא כן ריבנטרופ. הוא הוסיף להאמין בכוכבו של הפירר, ונוכח הסכנות ההולכות ומתרבות לא ראה משימה אחרת לעצמו אלא הגברת התעמולה האנטישמית והחשת השמדתם של שארית היהודים.

בענייני יהודים מופיע משרד החוץ הגרמני לא רק כעוזר למנגנון הממשלתי שטיפל בעניינים אלה. באמצעות עובדיו המרובים בארץ ובחו"ל, פקידיו הגלויים והמוסווים, נוטל הוא על עצמו משימות יסודיות ופועל כיוזם בממדים עולמיים.

התעניינותו של משרד ריבנטרופ ביהודים הייתה כה גדולה, שלעתים נחפו והקדים בפעולתו אף את משטרת הביטחון ועוצבות המבצע. לכאורה זהו דבר מתמיה, שהרי עניין היהודים נמסר עוד לפני פרוץ המלחמה למשטרת הביטחון, ובעת המלחמה הטיל גרינג את הטיפול ביהודים על ראש משטרת הביטחון והס.ד., היידריך, כמשימה אישית; ולפי הצו מיום 31 ביולי 1941 נמסר לו, כידוע, המשימה להביא⁹ את שאלת היהודים ל"פתרון סופי". היידריך מצדו מינה את אדולף אייכמן לרפרנט קבוע לענייני היהודים. לכאורה לא היה עוד מקום לשום גורם אחר שיתערב בעניינים אלה. בכל זאת הצליח משרד-החוץ הנאצי לגלות שקידה רבה בשטח זה ולעתים הקדים את האחרים, כמו שקרה, למשל, בעת חיסולם של ראשוני יהודי סרביה (כ-8,000 נפש). נציגי משרד החוץ שם, ויזנמאייר ובנצלר, פונים במברקים "דיפלומאטיים" אל משרד החוץ בברלין בתואנה, שהיהודים הם מקור של הפרעת סדרים ויש לסלקם. בתכתובת הממושכת, שהתנהלה אח"כ בין משרד החוץ והצירות הגרמנית בבלגראד, הובעו דעות שונות על אופן סילוקם. אלה הציעו להעבירם בסירות אל מקומות שבדלתת הדאנובא – שטח שנמצא בגבול רומניה; אחרים – שיש לכלאם במחנות עבודה תחת שמירה "קשה", וחלק מהם יומת כבני ערובה. עם זה צוין, ש"מבצע" זה הוא רק התחלה... (ראה המסמכים 654-642)¹⁰. בסופו של דבר נשלח לבלגרד שליח משרד החוץ (ראדמכר) והלה פסק, שיש "לפתור" את שאלת היהודים (כלומר לרצחם) במקום... וכך היה. אגב, באחד המסמכים מוצאים אנו את השקפתו של תת-מזכיר המדינה לותר, שאם כי למשרד החוץ יש סמכות לגבי היהודים בארצות הכבושות (עניין של

⁹ ראה: גוסטה דוידזון-דרנגר: יומנה של יוסטינה, הוצאת הקיבוץ המאוחד ובית קצנלסון, תשי"א
¹⁰ בחלק מן המסמכים כבר השתמשו רויטלינגר ואחרים, אך המסמכים עצמם טרם הופיעו בדפוס.

מדיניות חוץ!), בכל זאת מוטב שלא יופיע כגורם פעיל במיוחד, הואיל ולכך נועדו גורמים אחרים: הצבא ומשטרת הביטחון, עוצבות המבצע (והם הרי עושים גם עושים בשטח זה...). אולם ריבנטרופ ומרעיו לא רצו להניח ידם מכך.

כשנתיים לאחר מכן, ב-15.7.1943, כותב משרד החוץ בברלין אל הציר הגרמני בזאגרב, שהנה "נפתרה" כבר בקרואטיה השאלה היהודית, אעפ"י-כן עדיין חיים שם כ-800 יהודים, בעיקר נשים וילדים, במחנות; חובה לסלקם!... הציר קאשה מצטדק, מפעיל לחץ על ממשלת קרואטיה, שעד כה הגנה על היהודים הללו, ודורש ש"שאלתם" תיפתר" (656,655).

מאין בא הרעיון של סמכות משרד החוץ והתערבותו לגבי יהודי הארצות הכבושות (חוץ מפולין ורוסיה)? המנגנון הנאצי, שעסק ב"פתרון הסופי", חשש שחיסול היהודים ה"זרים" עלול להכניס את גרמניה לתסבוכת דיפלומטית, לפיכך נעזר מנגנון זה במשרד החוץ. והלה אף פעם לא סירב לתת את הסכמתו, והיה ממציא תירוצים קלוקלים במקרה שהתערבה איזו מדינת-מגן לטובת יהודי "זר".

פולין ורוסיה הוצאו מן הכלל, מתוך סברה שכאן אין מחייבים שום חוקים בינלאומיים, הואיל ומדינות אלה לא יקומו עוד ממפלתן, כאן אפשר לעשות הכל ביהודים – סברו הרוצחים – ואין להביא בחשבון התערבות מן החוץ. בארצות כבושות אחרות, בפרט בארצות הגרורות, היו השליטים הנאציים מתחשבים במידת-מה, מתוך כוונה להדגיש את "עצמאותן". כמו כן היה רצון להציג את רדיפת היהודים בארצות האלה, כאילו באה לא מן הרייך אלא מקורה ברצון האוכלוסייה המקומית...

בקשר לשיטה של הטעיה וגנבת-דעת, שבה נהגו שלטונות גרמניה הנאצית ביחסיהם עם ארצות חוץ, כדאי להצביע על שני מסמכים (612,611), שהמציא לבית המשפט "המכון הממלכתי לתיעוד המלחמה" באמשטרדם.

מדובר בהם על דרכוני הצלה, שהוציאו קונסולים של מדינות אמריקה הלאטינית בשווייץ למען מספר יהודים הולנדיים. את המכתבים עם הדרכונים המצורפים החרימה משטרת הביטחון הנאצית בדואר, מבלי לשלוח ידיעה על כך אל המוענים ומבלי להחזירם לשווייץ. כיוון שהמכתבים היו רשומים, דרש הדואר השווייצר מן הדואר הגרמני את החזרת המכתבים או פיצוי כספי, לפי ההסכמים הבינלאומיים. אך הממשלה הנאצית לא רצתה לא להחזיר ולא לשלם. לשכתו של אייכמן המציאה תירוץ: משלוחי הדואר המדוברים הושחתו ונעלמו, כביכול, בעת הפצצה מן האוויר...

עד כאן מסמכים ממקור גרמני. והנה מסמך ממקור יהודי, שעד עתה לא היה ידוע ברבים. היועץ המשפטי הגיש לבית-המשפט תצלום ממברק, שנשלח ע"י פרופ' וייצמן בעת שואת יהודי הונגריה אל מדינות הברית, שבו דרש, שמטוסיהן יפציצו ויהרסו את הדרכים ומסילות הברזל המובילות לשווייץ. ע"י כך היו אולי מתעכבים או נפסקים הטראנספורטים מגיטאות הונגאריה אל מקום ההשמדה. ייתכן, שע"י כך ניתן היה להציל אלפי נפשות, שהרי המלחמה הייתה קרובה לקצה – מכל מקום בהונגריה.

...

הצעה זו הייתה בהתאם למה שדרשו היהודים "משם". למחרת היום בו החל גירוש ההשמדה של יהודי הונגאריה, כתב מיכאל דוב וייסמאנדל מבראטיסלאווא מכתב אל יהודי חו"ל, (שהועבר ע"י שליח-סתר לשוויץ), ובו הוא מודיע על מה שקורה. ואלה דבריו (בין השאר):
"...בכל יום הולכים למסע גירוש זה י"ב אלף נפש...אלו המסעות הולכים כעת מן טשאפ (שאצל אוגוואר) דרך קאשוי-פרשוי-אורלאו-מושינא לאושוויץ..."

הוא מתאר בפרוטרוט את הנעשה במחנה ההשמדה (אל המכתב צורף תרשים של אושוויץ, אותו הכינו פליטים מן המחנה הזה) ומעלה שורה של הצעות על מה שיש לעשות לשם הצלת הנדונים להשמדה. בין השאר הוא מציע – "לנפץ מן האוויר את בתי הכיליון באושוויץ. הם ניכרים טוב מאוד, כמו שמסומן בציור הרצוף. ועוד יותר נחוץ לנפץ תמיד וכסדר כל הדרכים המוליכים לפולין בפרט ממזרח הונגריה, וכל הדרכים המוליכים מהונגריה לאשכנז"..." וכו'. "לנפץ תמיד וכסדר את הגשרים והתחנות של קארפאטו-רוסלאנד בכלל, ובפרט קאשוי, טשאפ, פרשוי, מדזילאבורצה אשר באלה הדרכים הולכים גם עשרות אלפים אנשי מלחמה בכל יום ויום, מפולין לרומניה, ישר והפוך"..."¹¹.

ההצעות הועברו, ע"י הפרופ' וייצמן אל מדינות הברית, אבל כידוע – ללא הועיל...

דברי העדים

לשכת 06 הצליחה למצוא בארץ מספר עדים, שלא ידענו על קיומם לפני-כן. אמנם מה שסיפרו היה ידוע בדרך כלל, בכל זאת הביאו העדים פרטים חדשים, הארה חדשה וגוונים חדשים לעניינים שידענום. אפילו עדים שהעידו פעם במקום אחר, או פרסמו זכרונות ידעו עתה, בעמדם לפני בית-המשפט, להעלות פרטים שהיה בהם משום חידוש.

הנה לדוגמא עדותו של ד"ר וליצ'קר-ולס. הוא פרסם עוד ב-1946 ספר זכרונות, בו סיפר על עבודתו ליד קברות ההרוגים בלבוב. ביחידה הידועה בשם צופן "קומאנדו 1005", שתפקידה היה לטשטש את עקבות פשעי הרוצחים. בבית המשפט הוסיף כמה וכמה פרטים טכניים מדויקים על עבודתו, שאינם נמצאים בספרו. אגב, הופיעו עוד שני עדים, שעבדו באותו קומאנדו בפינות שונות של שטחי הכיבוש בפולין וברית המועצות, ושגם הם ניצלו בדרך פלא, שהרי הם היו נדונים למיתה לא כיהודים בלבד, אלא כאנשים שעליהם להיעלם בתור "יודעי סודות". הם נשאו בחיים הודות לחיוניות הרבה, לכשרונות ההמצאה, ולאומץ הלב שהצטיינו בהם. כדאי לציין כאן את שמותיהם של אותם אנשי ההתנגדות השקטה: חוץ מד"ר וליצ'קר – אברהם קאראסיק ויוסף רזניק.

כמה עדים נתפסו לסוגסטיה (המובנת בנסיבות אלה), שהם פגשו בנאשם במקומות שונים. אחד אמר שראהו בלובלין, במחנה שבויי מלחמה, אחד ראהו – לפי דבריו – במחנה ההשמדה סוביבור, וכו'. זוהי, לדעתי, כעין פרויקציה נפשית. העד מעביר את שנודע לו בזמן מאוחר לתאריך מוקדם. בכך אין אני רוצה לומר, שאייכמן לא היה באותם המקומות. להיפך, אלא שהשאלה היא, אם אמנם זיהו אותו העדים ההם. שהרי בדרך כלל נתפרסם שמו של אייכמן

¹¹ ראה ספרו: "מן המצר", ע' ק"ג – שהוצא לאחר מותו של המחבר, בניו-יורק, תש"ד. השווה גם: ליוויה רוטקירכו, חורבן יהדות סלובאקיה, הוצאת יד-ושם פרק י"ג. המכתב המדובר של הרב וייסמאנדל מודפס כולו בעמודים 237-242.

באירופה המזרחית הכבושה רק עם תום המלחמה – הודות לעדותם של פושעי מלחמה נאציים אחרים, שלרוע מזלם נתפסו ונשפטו עד מהרה, וכן ע"י מסמכים שנתגלו.

בקשר עם זה מעניין הפרט, שנמסר ע"י העד אבא קובנר. הלה שמע עוד בראשית 1942 בוילנא על אייכמן מפי הגרמני (אוסטרלי) אנטון שמידט, אחד מחסידי העם הגרמני המעטים. על הפרט הזה העביר קובנר בשעתו ידיעה למוסקווא, עת שפעל ביערות שבסביבות וילנא כמפקד פלוגת פארטיזאנים יהודיים. השאלה היא, מאין נודע הדבר כבר אז לשמידט, מאחר ששמו ופעולתו של אייכמן היו נשמרים בסוד, ושמידט שהיה סמל בוורמאכט בוודאי לא קיים מגע עם מבצעי ההשמדה, קל וחומר לא עם אלה שארגנו וניהלו מרחוק (מברלין). אין זאת אלא ששמידט בתור איש וינה שמע עוד בעיר מולדתו על אייכמן, באשר הלה נודע שם ב"פעולתו" נגד היהודים, מיד אחר ה"אנשלוס" כשייסד שם את "מרכז הגירת היהודים". אח"כ פעל הנאשם, כידוע, בברלין ושמו נתפרסם אז לשמצה ולדראון בין יהודי המקומות האלה. מכאן ייתכן שהידיעה נתגלגלה לשמידט.

במשפט הועלו גם פרטים חדשים על גבורה יהודית, על צנחנים יהודיים שפעלו מאחורי גבם של הגרמנים למן 1941, על לוחמים ואנשי התנגדות יהודית בגיטאות ובמחנות, על פעולות אמיצות ומכובדות של פלוגות קרביות ושל יחידים וארגונים מחתרתיים, על עובדות אין ספור מסוג זה סיפרו עדים שהם עצמם תכננו, ארגנו וביצעו את המעשים. כדאי להדגיש את עדותו של העו"ד צימרמן. הוא מסר כמה פרטים על ארגון התנגדות יהודי בקראקוב בשם "הסנה", שעד עתה לא ידענו עליו כמעט ולא כלום. מקובל היה, שבקראקוב קיים היה רק סניף של "החלוץ הלוחם". עדותו של צימרמן מביאה אפוא משהו חדש, וכדאי היה להוסיף ולדוּבּוּ.

אין צורך לומר, שכל העדויות קוצצו והותאמו למשפט אייכמן, שהרי היה זה משפטו הוא. לפיכך קרה לא פעם, שאב בית הדין הפסיק עדים כל אימת שהחלו להרחיב את הדיבור על עובדות מעניינות, אם לא הייתה להן שייכות ישירה לנאשם. אין להתרעם בשל כך על אב בית הדין, אך מן הראוי היה, שלעדים האלה תינתן במקום אחר האפשרות לספר על הכול, ללא התערבות והפרעה וללא הגבלה בזמן. כדאי היה, שיד-ושם ימשיך כאן את אשר הפסיק בית הדין. הודות למשפט ולמאמצי המשטרה נודעו שמות אנשים חדשים וכתובותיהם שחיפשונו זה מזמן ללא הועיל.

דברי הנאשם

אין זה סוד, לדעתי, שציפינו לשמוע מפי אייכמן הרבה יותר מששמענו. בהכירו את האיש מתוך מסמכים הכרה מדויקת למדי, תמהים אנו שהוא השמיע כה מעט דברים חשובים, הן תוך היחקרו ע"י המשטרה הן בעת היחקרו שתי וערב בבית המשפט, אם כי אין לטעון שהוא שתק, או שסירב לענות על שאלות שהוצגו לו. הדברים שהשמיע בעת החקירה במשטרה ממלאים כארבעת אלפים עמודים ונאמרו במשך כמה שבועות. בכל אלה הוא הראה דוגמא של מיעוט תוכן ודיבורים הרבה. ויש להצטער על כך. האמנם עלינו להשלים עם העובדה, שידיעותיו המרובות של אייכמן על הכחדת יהדות אירופה, ידיעות אדם שהיה קרוב ביותר לאותו מעשה, לא תתגלגלה לעולם?

סיכום

מכל הנאמר לעיל מתברר, שהמשפט לא גילה עובדות צפונות כאלה העשויות לשנות את השקפתנו על התקופה הנדונה. על סמך החידושים, שנתווספו ע"י המסמכים וע"י העדויות ועל סמך עובדות

נוספות יכולים אנו עתה רק לאשר ביתר שאת מה שידענו ואמרנו קודם לכן. העובדות החדשות, שנודעו לנו עכשיו, משתבצות יפה בתוך אותה המסגרת ההיסטורית, שהכרנוה קודם לכן. חומר שונה, שיביא לשינויים יסודיים, בידיעותינו והשקפותינו, לא הביא המשפט. אף-על-פי-כן אין לזלזל במה שהמשפט הוסיף. אשר למסמכים, ייתכן שהיינו משיגים אותם בלאו הכי במשך הזמן (אם כי מי יודע מתי!), לעומת זאת אפשר לומר על חלקים מסויימים של דברי העדים ואף של הנאשם, שהם נכסים שזכינו להצילם מאבדון. חשיבותו של המשפט מתבטאת גם בכך, שהודות לו נתגברה ההתעניינות בתקופת השואה. ראייה לכך הוא המספר הגדול של ספרים, שהופיעו באחרונה על הנושאים האלה בארצות שונות ובלשונות שונות. אמת, חלק גדול של הפרסומים האלה הם נעדרי ערך מדעי, אך בחלק מהם ניכרת גישה רצינית ובקיאות. אולי אפשר לראות במשפט כעין קאטאליזאטור, שתפקידו, כמו בכימיה, לזרז ולהחיש תהליכים אחרים. מבחינה זו כבר ראינו קצת מהשפעתו של המשפט, ואין ספק שההשפעה הזאת תימשך ותהא לברכה לחקר ההיסטורי של התקופה.